หลักสูญญตา

โดย อาจารย์เสถียร โพธินันทะ

แสดง ณ ศาลาธรรมสภาวัดราชประดิษฐ์ฯ

๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

(จากหนังสือ พุทธธรรมกับปรัชญา)

หลักสูญญตา*

หัวข้อปาฐกในวันนี้ให้ชื่อว่า**หลักสูญญตา** คำว่า **สูญญตา** นั้น บางทีจะฟังแปลกหูสำหรับชาวพุทธในฝ่ายเถรวาทเรา ว่า คำ ๆ นี้น่ะเป็นคำที่ชาวพุทธในฝ่ายมหายานเขาใช้กันแพร่หลาย ถ้าพูดถึงเรื่องสูญญตาแล้วมหายานเข้าใจกันดีว่าหมายถึงอะไร แต่สำหรับชาวพุทธ ในฝ่ายเถรวาทเรา บางทีก็จะเป็นศัพท์แสงที่ใหม่

แต่อันที่จริงนั้นในพระไตรปิฎกฝ่ายบาลีของเราเอง ก็มีคำว่าสูญญตาใช้กันมากเหมือนกัน เช่น ในคัมภีร์ **ปฏิสัมภิทา-มัคค์** ในปฏิสัมภิทามัคค์นี้มีการแสดงถึงหลักของสูญญตา โดยแบ่งประเภทเช่นว่า จักขุสูญ จักขุวิญญาณสูญ จักขุสัมผัสชา

* ปาฐกถาธรรมแสดง ณ ธรรมสภาวัดราชประดิษฐ์ ฯ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

ก็สูญ แล้วก็ยังฌานะสูญ ฌานวิญญาณสูญเป็นอันดับ คือ แสดงว่าอายตนภายในสูญทั้งหมด อายตนภายนอกก็สูญทั้งหมด แม้แต่อารมณ์ ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างอายตนภายในกับอายตนภายนอกมากระทบกันก็สูญทั้งหมด และยังแสดงไปถึงว่า โลกก็สูญ ธรรมก็สูญ แสดงเป็นสูญ ๆ ใช้คำว่าสูญแพร่หลายมากในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามัคค์ในฝ่ายบาลี

เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าเราพิจารณาดูโดยแยบคาย แล้วเรื่องของสูญญตาจึงไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะของฝ่ายมหายานฝ่ายเดียว แต่ว่าเป็นเรื่องพระพุทธศาสนาโดยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง คำว่า **สูญญตา** ศัพท์ ๆ นี้มิได้หมายความว่าไม่มีอะไร คำว่าสูญญตามิได้หมายความว่าไม่ได้มีอะไร ไม่ได้หมายถึงสภาพที่โล่ง ๆ ว่าง ๆ เปล่า ๆ ไม่มีอะไร คำว่า สูญญตาในที่นี้ ตรงกันกับคำว่า **อนัตตา** นั่นเอง **อนัตตาอันใดสูญญตาก็อันนั้น สูญญตาอันใดอนัตตาก็อันนั้น** เพราะฉะนั้น ถ้าเราเข้าใจหลักอนัตตาดีแล้ว ก็เป็นอันว่ารู้จักคำว่าสูญญตาด้วย เพราะสูญญตากับอนัตตาเป็นเพียงแต่ไวพจน์แก่กัน เป็นไวพจน์เรียกแทนกันเท่านั้นเอง บังเอิญชาวพุทธฝ่ายมหายานเข้าใจคำว่า สูญญตา มากกว่าคำว่า อนัตตา เขาจึงเอาคำ ๆ นี้ไปเรียกไปสั่งสอน ไปชี้แจงในหมู่พวกของเขาให้แพร่หลายมาก ชาวพุทธเราฝ่ายเถรวาทก็นิยมคำว่า **อนัตตา** มากกว่า **สูญญตา** เราก็เอาคำว่าอนัตตานี่มาใช้เป็นที่แพร่หลายรู้จักกันในหมู่นักปฏิบัติ และนักปริยัติธรรมเบื้องสูง

กันมาก อันที่จริงแล้วเป็นไวพจน์แก่กัน คือ คำที่เรียกแทนกันได้นั่นเอง ในพระปริยัติธรรมฝ่ายบาลี พุทธศาสนาที่เป็นแบบเดิม คือแบบเถรวาทนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงเรื่องสูญญตาไว้ เช่น ในมัชฌิมนิกาย บาลีมัชฌิมนิกายนั้นมีพระสูตรอยู่ ๒ สูตร สูตรหนึ่งเรียกว่า **มหาสูญญตาสูตร** สูตรหนึ่งเรียกว่า **จุลสูญญตาสูตร** นี่คือเรื่องของสูญใหญ่และสูญย่อย ทรงแสดงไว้อย่างนี้ เรื่องของสูญใหญ่ สูญย่อยเป็นอย่างไร คือเราได้ทราบมาแล้วว่า หลักสำคัญในพุทธศาสนาเบื้องสูงก็คือ หลักอนัตตา หรือหลักสูญญตา อนัตตาหรือสูญญตาในที่นี้ ได้แก่การปฏิเสธว่า มันไม่เป็นสาระ ไม่มีสาระ ไม่มีสาระที่จะพึงจับฉวยเอาไว้ว่า เป็นเรา เป็นของของเรา สภาพใดซึ่งไร้สาระคงที่อันจับฉวยมิได้ว่าควรจะเป็นเราหรือเป็นของของเรา สภาพนั้นชื่อว่า สูญญตา อย่างเช่นว่า ชั้นเชิงของสูญญตาหรืออนัตตาในขั้นหยาบ ความรู้สึกของเจ้าลัทธิอื่น ๆ ก่อนพระพุทธเจ้าเขาก็เห็นกันเหมือนกัน กล่าวคือเขาเห็นว่ากามสุขนี้ไร้สาระ เพราะฉะนั้นเขาจึงได้ปฏิบัติเสาะแสวงหาความสุขในทางนามธรรม ในทางใจเป็นเหตุให้เกิด **รูปฌาน** ขึ้น เขาพอใจติดในรูปฌานโดยละกามสุขได้ เพราะเหตุเห็นกามสุขนั้นเป็นสูญญตาไร้สาระ แต่ว่าเกิดมาจับฉวยยึดเอารูปฌานที่เขาได้ว่าเป็นสาระขึ้นมาพวกหนึ่ง

อีกพวกได้พยายามปฏิบัติธรรมพ้นเข้าไปอีกก็ได้ **อรูปฌาน**เห็นว่าแม้แต่**รูปฌาน**ก็ไร้สาระ เพราะยังเปลี่ยนแปลงได้

อรูปฌานที่ตัวได้นี้เข้าใจว่าเปลี่ยนแปลงไม่ได้จึงเป็นของมีสาระ เพราะฉะนั้นพวกที่ได้อรูปฌานนี้ก็บัญญัติ **อรูปฌาน** ว่าเป็นสาระ ส่วนสภาวธรรมนอกนี้ไร้สาระก็เป็นสูญญตาไป เพราะว่าสูญญตานั้นมีทั้งหยาบ ปานกลาง ละเอียด อุปมาคล้าย ๆ เราปอกกาบกล้วยลอกกาบกล้วยทีละชั้น หรือเหมือนหนึ่งต้นไม้ซึ่งประกอบด้วยแก่น ประกอบด้วยกระพี้ ประกอบด้วยเปลือก พวกสมณพราหมณ์เหล่าอื่นซึ่งเป็นกรรมวาทภายนอกศาสนาของเรา เช่น พวกฤษีดาบสต่าง ๆ ซึ่งเป็นกรรมวาทีแล้วก็ทำฌานได้พวกนี้เป็นแต่เพียงปอกกาบสูญญตาได้เพียงชั้นหยาบ ๆ แต่ว่าละวางปล่อยวางสิ่งหนึ่งแล้วก็ไปจับฉวยเอาสิ่งที่ตนได้นั่นน่ะว่าเป็นของแท้ของแน่ เพราะฉะนั้น สูญญตาของพวกนั้น จึง**เป็นสูญญตาที่ยังไม่สมบูรณ์แบบ** เพราะว่าละสิ่งหนึ่งไปยึดสิ่งหนึ่งน่ะ จึงไม่เป็นการสูญญตาที่สมบูรณ์แบบ พระพุทธเจ้าของเราเมื่อยังแสวงหาวิโมกขธรรมอยู่ ได้ไปศึกษาในสำนักของอาฬารดาบสกับอุททกดาบส ท่านดาบสสองท่านนี้เป็นผู้สอนลัทธิปรัชญา ซึ่งเรียกกันว่า **"ปรัชญาสางขยะ"** ปรัชญาสางขยะนี้สูงมาก เป็นปรัชญาอันหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีคติธรรมสูงมิใช่น้อยทีเดียว คือสอนให้ละจากกามธรรมทั้งหมด คิดว่าตัวตนที่หลุดพ้นนี้แหละ **เป็นนิพพานยึดเอาตัวตนที่หลุดพ้นจากกามธรรมได้นี่แหละเป็นนิพพาน**

เพราะฉะนั้นพวกนี้ ดาบสทั้งสององค์นี้เห็นสูญญตาเหมือนกัน เห็นสูญญตาเพียงเป็นกามธรรมเท่านั้นเอง แต่ว่ามันยังยึดติดในฌานสุข เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าสมัยนั้นยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ จึงไม่พอพระหฤทัย เมื่อได้ถามอาจารย์ทั้งสองนั้นแล้วว่าในวิมุติของท่านนั้น ท่านถือว่ามี**เขตตัญญู** คำว่า **เขตตัญญู** นี้ แปลว่า **ผู้รู้เขตนะ** หมายถึงอาตมัน หมายถึงตัวอัตตา เขตตัญญู แปลว่า ผู้สิ้นเขต เป็นสมัญญาธรรมหนึ่งในนิกายสางขยะ เขาสอนกันว่า เขตตัญญูผู้รู้เขตคืออัตตาของเราท่าน คือว่าในวิมุตินั้น อัตตาเป็นผู้หลุดพ้นในนิพพานยังมีอัตตาอยู่ไซร้ อัตตาของท่านนั้นประกอบด้วยญาณหรือไม่ประกอบด้วยญาณเล่า ดาบสก็ทูลว่า อัตตาต้องประกอบด้วยญาณ ต้องมีญาณ อัตตาต้องมีความรู้ ยังประกอบด้วยญาเณนทรีย์ อินทรีย์คือความรู้อยู่ ญาเณนทรีย์เป็นภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีเป็นญาณินทรีย์ มีญาณินทรีย์คือมีความรู้เป็นใหญ่ เจ้าชายสิทธัตถะก็ย้อนถามว่า ถ้าท่านถือว่าเขตตัญญูยังมีความรู้อยู่ไซร้ ก็แสดงว่า เขตตัญญูนี่น่ะยังต้องแสวงหาสิ่งที่ยังจะรู้ใช่ไหม ดาบสทั้งสองก็นิ่งอึ้งไปแล้วก็ตอบว่า ใช่ เจ้าชายสิทธัตถะจึงย้อนว่า ถ้าเขตตัญญูยังต้องเสาะแสวงหาสิ่งที่มันจึงจะรู้แล้วเขตตัญญูนั้นก็ยังไม่เป็นอิสรธรรม เขตตัญญูนั้นยังไม่เป็นอิสร-ธรรมหมายความว่ายังข้องเกี่ยวกับความรู้ แสดงว่าผู้รู้นั้นก็ยังไม่เป็นอิสระโดยแท้จริง เพราะฉะนั้นพระองค์จึงไม่พอใจลัทธิของดาบสทั้งสอง

ท่านกล่าวว่า จะให้มีผู้รู้ปราศจากสิ่งที่ถูกรู้ก็เหมือนพูดว่าจะให้มีไฟแต่ปราศจากความร้อนฉันใด ในวิมุติของท่านถ้าหากว่ามีอัตตาโดยที่อัตตานั้นก็มีความรู้แล้วก็ไม่ต้องเสาะแสวงหาสิ่งที่ถูกรู้ ก็เหมือนจะพูดว่า มีไฟแต่ไม่มีแสงไฟหรือมีไฟแล้วไม่มีความร้อนของไฟ มันจะเป็นไปได้ไฉน เพราะฉะนั้นความร้อนมีอยู่ในที่ใด อุณหภูมิแห่งความเป็นไฟ ก็มีอยู่ในที่นั้น ไฟปรากฏอยู่ในที่ใด ความร้อนก็ย่อมมีอยู่ในที่นั้นแยกจากกันไม่ได้ เหตุนั้นอัตตา คือ เขตตัญญู อันท่านบัญญัติว่าเป็นนิพพานในลัทธิของท่าน จึงยังมิใช่เป็นนิพพานที่แท้ เพราะยังตกอยู่ในข่ายแห่งความรู้ สิ่งที่ถูกรู้จำกัดอยู่ เจ้าชายสิทธัตถะจึงได้ลาอาจารย์ทั้งสองออกไปแสวงวิมุติด้วยพระองค์เอง

ในวรรณคดีบาลีของเราไม่ปรากฏว่าได้ทรงเบื่อหน่ายลัทธิอาจารย์ทั้งสองเพราะอะไร เพราะเพียงแต่ชี้แจงว่าดาบสทั้งสององค์ องค์หนึ่งได้ **อากิญจายตนสมาบัติ** องค์หนึ่ง ได้**เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ** ซึ่งพระองค์เห็นว่ายังไม่เป็นสมาบัติที่หลุดพ้นจริง จึงเบื่อเสด็จลาจากไป แต่ในวรรณคดีสันสกฤตบอกเลยทีเดียว บอกถึงคำโต้ตอบระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะกับดาบสทั้งสอง แย้งกันเรื่องมติอัตตาผู้รู้ นี่แหละทางพุทธศาสนาเราต้องการจะดับผู้รู้ แต่ศาสนาพราหมณ์ต้องการจะให้มีผู้รู้ ต่างกันอย่างนี้ เพราะฉะนั้นเจ้าชายสิทธัตถะจึงได้ละจากดาบสทั้งสอง ในที่สุดได้ตรัสรู้ ที่ตรัสรู้นั้นก็ไม่ใช่อื่นไกลตรัสรู้

ในความเป็นสูญญตา หรืออนัตตาในสภาพธรรมทั้งปวงโดยแท้จริง หมายความว่าโดยมิใช่ชนิดอย่างลอกกาบกล้วยไม่ใช่อย่างนั้น ลอกกาบกล้วยบางทีลอกยังไม่สิ้นยังเหลืออยู่ลอกยังไม่หมดคล้าย ๆ อย่างนี้ คล้าย ๆ ว่านิพพานคือ ความดับทุกข์นั้นเป็นของวิเศษอย่างหนึ่ง และในของวิเศษอย่างนี้ถูกหุ้มไว้ด้วยประตูหลายชั้น พวกดาบสต่าง ๆ ที่เป็นกรรมวาที พวกที่ได้ฌาน ติดในฌานนั้นเปิดประตู นิพพานก็เปิดเหมือนกัน แต่เปิดเพียงประตูหนึ่งประตูสองอย่างมาก และก็นึกว่าประตูที่เปิดนี้เป็นนิพพาน ความจริงยังเข้าไม่ถึง มีประตูสามประตูสี่อีกหลายชั้น

พระพุทธเจ้าของเรานั้น ผ่านมาทุกประตูกระทั่งประตูสุดท้ายก็พยายามเปิดอยู่ เปิดแล้วก็เลยสมมติอันนี้มาเป็นของตัวฉันใด สูญญตานั้นก็เป็นเรื่องลอกกาบ คือเป็นการเชื่ออุปาทานในสภาพธรรมต่าง ๆ ที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แต่ว่าด้วยอำนาจอวิชชา ตัณหา ทำให้เกิดไปยึดมั่นเข้า ลอกกาบออกทีละชั้น ๆ จนกระทั่งถึงชั้นสุดท้าย ลอกตัวสำคัญไปอีกตัวหนึ่งคือตัวของตัวเอง ถ้ายังมีตัวของตัวเองอยู่ยังใช้ไม่ได้น่ะ ยังมีตัวของตัวเองอยู่ ด้วยนึกว่าตัวเองได้นิพพาน ความรู้สึกว่าตัวเองได้นิพพานต้องหมดไปด้วย ถ้าตราบใดยังมีความรู้สึกว่า ตัวตนนี้แหละบรรลุขั้นนิพพานแล้ว ความรู้สึกอันนี้ยังมิใช่นิพพาน ยังไม่ใช่ยังมีความรู้สึกว่า ตัวฉันเข้านิพพานแล้ว **ฉันนี้เป็นอรหันต์**

แล้วละจ้า ยังมีความรู้สึกว่าตัวฉันเป็นอย่างนี้ ตัวตนนี้ได้อย่างโน้น ตัวฉันนี้บรรลุได้อย่างภูมิขั้นนั้นขั้นนี้ ความรู้สึกว่าฉันยังมีอยู่ตราบใด แสดงว่าคนคนนั้น**ยังไม่ถึงนิพพาน ยังอยู่แค่ปากประตูเท่านั้นเอง ยังไม่ถึงนิพพาน**

เพราะฉะนั้น หลักสูญญตาที่แท้จริง จึงมีเฉพาะในพระพุทธศาสนา เพราะสอนให้ลอกอุปาทานทีละชั้น ๆ จนกระทั่งลอกไอ้ตัวต้นตอคือรู้สึกว่า มีตัวอุปาทานตัวนี้ ก็ต้องพลอยถูกลอกไปด้วย ไม่ใช่ลอกแบบงูลอกคราบ งูลอกคราบ ๆ เก่าทิ้งไปตัวงูยังอยู่ ไม่ช้ามันก็เกิดคราบใหม่ขึ้นมาอีก เพราะฉะนั้นคนที่ยังเข้าไม่ถึงหลักสูญญตาที่แท้จริงนั้นจะฉวยเอาผิด ๆ นึกว่าไอ้กามธรรมที่ได้เป็นนิพพาน คล้าย ๆ งูลอกคราบ ไม่ช้าก็งอกขึ้นมาได้อีก เหตุนั้นหลักสูญญตาจึงเป็นหลักหัวใจของพระพุทธศาสนา มีไว้สำหรับถอนอุปาทาน

คราวนี้หลักพระไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สามตัวนี้ ความจริงอันเดียวกัน อนิจจัง ทุกขัง รวมอยู่ในอนัตตา ทางฝ่ายมหายานเขาก้าวหน้าในเรื่องนี้ คือว่า เขาบอกว่าลักษณะสามนี่ ความจริงเป็นเอกลักษณ์ คือลักษณอนัตตาหรือลักษณะสูญญตา อนิจจังอันใด ทุกขังก็อันนั้น ทุกขังอันใดอนิจจังอันนั้น เพราะฉะนั้น สรรพธรรมทั้งปวงจึงเป็นอนัตตา **หรือจะ**ว่า**สรรพธรรม**ทั้งปวง**จึงเป็นสูญญตา**ก็ได้ ทำไมจึงว่าอนิจจัง ทุกขังเป็นอนัตตาด้วย ธรรมอันใด สิ่งใดก็แล้วแต่ที่

ไม่เที่ยงแสดงว่า สิ่งนั้นไม่มีสาระ ไม่มีสาระคงที่มันถึงไม่เที่ยง ถ้ามีสาระคงที่จะต้องเที่ยง เพราะสาระไม่คงที่จึงไม่เที่ยงเพราะไม่เที่ยงมันจึงทนไม่ได้น่ะ ก็เมื่อไม่มีสาระมันคืออะไรล่ะ ก็คือ**สูญญตานั่นเอง** หรือ**อนัตตานั่นเอง** เพราะเหตุนั้น ไตรลักษณะจึงรวมกันเข้าเป็นเอกลักษณ์ คือรวมลงกันที่อนัตตา มีพุทธภาษิตมากหลายในบาลี ที่ตรัสว่า เมื่อใดภิกษุทั้งหลายมาพิจารณากำหนดตามอนิจจสัญญาอยู่ เมื่อนั้น เธอย่อมแทงทะลุในทุกข์ในอนัตตา แทงทะลุถึงกันหมดเพียงแต่พิจารณาอนิจจังอันเดียวก็กระทบทุกขัง กระทบอนัตตาหรือเพียงพิจารณาทุกขังอันเดียวกระทบอนิจจัง กระทบอนัตตาหรือเพียงพิจารณาอนัตตาอันเดียวกระทบทุกขังกระทบอนิจจังมันถึงกันหมด เพราะอะไรเพราะเอาหลักเกณฑ์อันหนึ่งมาตัดสินว่าสาระ สภาพใดไร้สาระสภาพนั้นจึงแปรปรวนใช่ไหม และสภาพใดที่แปรปรวน สภาพนั้นก็ฟ้องตัวมันเองว่าเป็นสภาพที่ทนอยู่ไม่ได้ ก็เมื่อมันไร้สาระแล้วมันจะหนีอนัตตาไปได้อย่างไร ไร้สาระ มันก็เป็นอนัตตานั่นเอง เหตุนั้นไตรลักษณะสามจึงรวมลงเป็นเอกลักษณ์เป็นอนัตตา หรือเป็นสูญญตาอันเดียวเป็นอันเดียว

เพราะฉะนั้นคำสูญญตาในที่นี้เป็นเพียงแต่ปฏิเสธว่าไม่มีสาระ ไม่ใช่หมายความว่าไม่มีอะไรเลย ต่างกันน่ะ ถ้าสูญญตาคือความไม่มีอะไรเลยแล้ว ถ้าอย่างนั้น มรรคผลนิพพานก็จะเป็นหมัน และจะมานั่งนับผลนิพพานไปทำไม ไม่ได้หมาย

ความว่าอย่างนั้น ถ้าสูญญตา แปลว่าไม่มีอะไรเลยแล้วก็ที่เราเห็น ๆ กันอยู่นี่มันอะไรล่ะ ตึกรามบ้านช่อง เก้าอี้ โต๊ะ ผู้หญิง ผู้ชาย สัตว์เดียรัจฉานเดินกัน ลมพัด อากาศ โลก มันมาจากไหนล่ะ ถ้ามันไม่มีอะไรเลยแล้ว เพราะฉะนั้น คำว่าสูญญตามิได้แปลว่ามิได้มีอะไรเลย แต่ต้องแปลว่าไม่มีสาระอะไร คำว่าไม่มีสาระอะไรกับไม่มีอะไรนี่ ต่างกันมากนะ ไม่มีอะไรเลยแปลว่าไม่มีปรากฏสิ่งใดให้เราเห็นเลย แต่คำว่าไม่มีสาระอะไรน่ะหมายความว่ามีสิ่งหนึ่งสิ่งใดปรากฏอยู่ก็สิ่งนั้นมันไร้สาระ เพราะมันไม่คงที่มันอาศัยสิ่งต่าง ๆ ประชุมกันมันจึงมีขึ้นได้ เพราะฉะนั้นคำว่าไม่มีอะไรกับคำว่าไม่มีสาระนี่เราต้องแบ่งแยกให้ดี มิฉะนั้นแล้วเราจะกลายเป็น**อุจเฉททิฏฐิ** หรือเป็น**นัตถิกทิฏฐิ**ไป พวกสมณพราหมณ์ พวกอุจเฉททิฏฐิ พวกนัตถิกทิฏฐิ ที่เกิดเป็นทิฏฐิอันนี้ขึ้นได้ก็เพราะจับฉวยคำว่าสูญญตาผิด พวกนี้ก็มีสติปัญญามิใช่น้อย ในการพิจารณาธรรมทั้งหลาย พิจารณาไป ๆ ก็เห็นทุกสิ่งนี่มันว่างเปล่าก็เลยนึกว่าทุกสิ่งนี่มันไม่มี ก็เลยปฏิเสธบุญกรรมต่าง ๆ พูดง่ายว่าปฏิเสธสมมติต่าง ๆ เป็นฝ่ายสุดโต่ง ทำให้เกิดเป็นมิจฉาทิฏฐิฝ่ายอุจเฉทวาทกับนัตถิกวาทขึ้นมาได้ แต่สำหรับหลักสูญญตาของพุทธศาสนาเราไม่ได้สอนอย่างนั้น เราสอนให้รู้สึกว่าสิ่งทั้งปวงมี แต่การมีของมันนั้นอยู่อย่างไร้สาระ อาการที่เรานึกว่ามันมีมันเป็นด้วยอำนาจของอวิชชา ตัณหา ถ้าไม่มีอวิชชา ตัณหาแล้วความว่างเปล่า ความเป็นสูญญตาของ

สิ่งทั้งหลายก็ปรากฏแก่ญาณทัศนะของเรา เพราะฉะนั้นทางพุทธ-ศาสนาจึงได้สอนเรื่องสัจจะสอง กล่าวคือ **สมมติสัจจะ** กับ **ปรมัตถสัจจะ** ไม่ให้ทะเลาะกัน พระพุทธเจ้าเองตรัสอยู่เสมอว่า **ภิกษุทั้งหลายเราไม่ทะเลาะกับโลก แต่โลกทะเลาะกับเรา** หมายความว่าอะไร ถ้าเราไม่ทะเลาะกับโลกหมายความว่าทรงแสดงธรรมทั้งในส่วนปรมัตถสัจจะ ทั้งในส่วนสมมติสัจจะ ไม่ใช่สอนแต่ปรมัตถสัจจะแต่อย่างเดียว โดยมองข้ามสมมติสัจจะ ที่ว่าโลกทะเลาะกับพระองค์นั้นคืออย่างไร โลกไม่เข้าใจความของพระองค์นี่ แล้วก็มาพูดเย้าพูดโยต่าง ๆ เช่นคนบางคน บอกว่าถ้าทุกสิ่งเป็นสูญญตาแล้วล่ะก็งั้นฉันเตะแกทีหนึ่ง มันก็เป็นสูญ-ญตา เตะสูญญตามันจะมีอะไรล่ะ แกไม่น่าจะร้องโอย ไม่น่ามาตอบแทนฉันเลยนี่น่ะ นี่แสดงว่าหาเรื่องแล้ว อันธพาลไม่เข้าใจธรรมแล้วมาโยหาเรื่องแสดงความเป็นอันธพาลขึ้นมา เขาไม่ได้สอนไว้อย่างนั้น ไม่ได้สอนสูญญตาไว้ให้เตะกัน โดนเตะกันแล้วก็ไม่มีอะไร เพราะความว่างกับความว่างมันบวกกันจะมีอะไรขึ้นมา มันต้องมีอะไรขึ้นมาซินะ ถ้าตราบใดเรายังมีความรู้สึกอยากเตะเขาอยู่ เพราะว่านั่นแหละแสดงว่าเรายังตกเป็นทาสกิเลส ตัณหาอยู่ ทั้ง ๆ กิเลสตัณหาก็เป็นสูญญตา ตัวเราก็เป็นสูญญตานี่แหละ แต่เราต้องเข้าใจนะว่าความรู้ที่เกิดจากสุตะจินตะ กับความรู้ที่เกิดจากภาวนานั้นมันต่างกัน พระอรหันต์บุคคลที่ได้เห็นสูญญตาโดยแจ่มชัดนั้น ท่านก็ไม่อยาก ไม่คิด

อยากจะเตะคน ท่านสูญญตาโดยแจ่มชัด ไอ้เรื่องคิดจะเตะคนก็ไม่มี แต่ว่าปุถุชนที่ฟังธรรมของพระอรหันต์ แล้วก็พูดบอกว่าอ้าว ทุกสิ่งเป็นสูญญตาแล้ว นั้นมันก็ฆ่ากันได้ สูญญตาฆ่าสูญญตาเปรียบเสมือนว่าคนที่ตาบอด คนตาบอดที่แค่นจะพรรณนาสีแสงวรรณะต่าง ๆ แข่งกับคนตาดี คนตาดีน่ะคือพระอรหันต์เห็นจริง ว่าสีสันวรรณะต่าง ๆ เป็นอย่างไร ท่านเห็นจริงด้วยตัวของตัวเอง ก็ไม่ทะเลาะกับใคร ไม่เป็นศัตรูกับใคร ไม่ขวางโลก พูดง่าย ๆ **ไม่ขวางโลกรับฟังสมมติบัญญัติของโลก** แต่ปุถุชนที่ตาบอด แต่เอาทฤษฎีเรื่องสูญญตามาใช้นี่ จะกลายเป็น **นัตถิกทิฏฐิ** เพราะว่าเหมือนคนตาบอดซึ่งอวดดีอยากจะแข่งโต้เถียงเรื่องสีสันวรรณะต่าง ๆ กับคนตาดีฉันใดก็ฉันนั้น เพราะเหตุนั้นคนที่ไม่เข้าถึงหลักสูญญตา แต่พูดในทำนองอย่างที่ว่ามา อันเป็นแบบเดียวกับ **พวกมิจฉาทิฏฐิ นัตถิกทิฏฐิเหล่านั้นจึงเปรียบเสมือนกับคนไข้ ที่ยังไม่หมดไข้ แต่สำคัญตนคิดว่าหมดไข้แล้ว แล้วก็กินของแสลงเข้าไป ของแสลงนี่ก็ทำพิษเล่นเกิดเอาอาการไข้เพียบหนัก หรือบางทีตายไปเลยน่ะ** ส่วนคนที่เข้าถึงหลักสูญญตาโดยแท้จริงแล้วเขาไม่ทะเลาะกับโลก ไม่ทะเลาะกับใคร เพราะรับสมมติบัญญัติปรมัตถบัญญัติน่ะ รู้เฉพาะภายในจิตใจตัวเองรู้ไว้สำหรับละกิเลสสูญญตาแต่ไม่ใช่รู้ไว้สำหรับเอามาทะเลาะกับใคร ไม่ใช่อย่างนั้นคำพูดของโลกก็พูดไปตามชาวโลกว่า มีเรามีเขา มีผู้ชาย มีผู้หญิง พูดตามอย่างนั้น เพราะเหตุนั้นในโปฏฐปาทสูตรพระพุทธองค์ทรงแสดงอัตตา ๓ อย่าง **อัตตาที่เกิดจากอาหารหยาบอันเกิดจากข้าวกุมภมาศ** เกิดจากข้าวสุกนี้อย่างหนึ่ง อัตตานี้ได้แก่อัตตาที่เราได้เห็น ๆ กันนะ ใจกายเนื้อของเรานี่ชั้นหนึ่ง **อัตตาที่เป็นกายทิพย์ชั้นหนึ่ง อัตตาที่เป็นกายธรรมชั้นหนึ่ง** อัตตามีสามชั้นในโปฏฐปาทสูตรแสดงอัตตาสาม อัตตาที่เป็นกายหยาบที่ใคร ๆ เห็นแล้วว่าไม่ใช่ตนที่แท้จริง วิทยาศาสตร์ปัจจุบันเขาก็สอนบอกว่าไม่ใช่ตัวตนของเราหรอก มันเกิดจากไอ้พวกวิตามินต่าง ๆ อาหารต่าง ๆ จุลินทรีย์ต่าง ๆ มารวมกันเข้าหรอก อย่างนี้วิชาทางโลกเขาก็สอน ไม่แปลก

อัตตาที่เป็นกายทิพย์ ได้แก่เจตภูต ชาวบ้านเรียกกันว่าเจตภูต วิญญาณ คือปฏิสนธิวิญญาณนี่แหละ เป็นกายทิพย์อย่างนี้มีพวกเราเวลานี้ยึดถือกัน ปุถุชนที่ถืออัตตาตัวนี้เป็นตนปุถุชนทั่วไปยังยึดถือตัวนี้ว่าเป็นตนเป็นตัวของเรา ฉันรู้ว่าตัวฉันมีตนก็เพราะว่าฉันรู้ว่าฉัน อาการที่ฉันรู้ว่าฉันมีนี่แหละ นี่แหละเป็นกายทิพย์ เป็นตนที่เรายึดถือกันอยู่ในวิสัยของปุถุชน

อัตตาที่เป็นกายธรรมนั้น ไม่ใช่พวกเรายึดถือกันแล้วมันเกินภูมิพวกเราที่เป็นกามาวจรชนกันอยู่ **อัตตาที่เป็นกายธรรมเป็นอัตตาของพวกนักปฏิบัติ ปฏิบัติทางสมถวิปัสสนาพวกนี้ไปยึดถือเอาการสงบของจิต สงบจากนิวรณ์ อาการที่สงบจากนิวรณ์ทั้งห้าอันจัดเป็นวิขัมภนวิมุติ ยึดถือเอาภาวะ**

อันนี้ว่าเป็นตน เป็นตนที่แท้ทีเดียว เป็นตนที่แท้นี่เป็นอัตตาที่เกิดจากกายธรรมสามชั้นด้วยกัน พระพุทธเจ้าแสดงกับโปฏฐ-พราหมณ์ปริพาชกกับพวกปริพาชกกับบริวารอีกห้าร้อย บอกว่าตถาคตสอนให้ละอัตตาทั้งสามอย่างนี้

คราวนี้นายจิตตะ นายควาญช้างซึ่งเป็นสาวกของโปฏฐ-พราหมณ์อยู่ในบริษัทนั้นด้วย เกิดความปริวิตกขึ้นว่า เอ๋ ถ้าทุกสิ่งเป็นอนัตตา อย่างที่พระองค์สอนแล้วนั้นอะไรเล่าเป็นตัวละอัตตาอีกทีหนึ่ง แน่ อะไรเล่าเป็นตัวละอีกทีหนึ่ง คือคนเรามีสัญชาตญาณ ความยึดถือว่าเป็นตัวอยู่แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว เพราะฉะนั้นจึงพยายามวิ่งเข้าคล้าย ๆ กับพระพุทธเจ้าสอนว่าท่านทั้งหลายจงละนะ อย่านึกถืออะไรเลยนะ เราก็เตรียมตั้งปัญหาในใจไว้ข้อหนึ่งทีเดียวว่า เอาละ หมดแล้วจะให้ข้าพระ-องค์ยึดอะไรอีกขึ้นมาล่ะ ถามพระพุทธเจ้าว่านั่นแหละความรู้สึกที่ท่านอยากจะยึดน่ะควรจะละไปเสียก็ย้อนพระองค์ว่า ละหมดแล้วให้ยึดอะไรอีกเล่า หรือจะเอายึดได้ตรงที่ละหมดนี้ว่า เป็นของเราอีกขึ้นมา

พระพุทธเจ้าบอกว่านั่นยังใช้ไม่ได้ นั่นแหละแกละได้หมดแล้วแกยังรู้สึกว่าอยากจะยึดไอ้ตรงที่แกละได้หมดยังใช้ไม่ได้ จงปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่าง อย่าไปฉวยอะไร เขาก็พยายามจะย้อนว่า ปล่อยวางหมดแล้วจะให้พวกข้าพระพุทธเจ้าจับฉวยเอาตรงที่ปล่อยวางหมดได้ไหม

พระพุทธเจ้าบอกว่าไม่ได้ ยึดไม่ได้ทั้งนั้น นายจิตตะควาญช้างก็มีความรู้สึกอย่างนี้ บอกว่าถ้าให้ละเจ้าอัตตาทั้งสามชั้นหมดแล้ว และอะไรเล่ามันเป็นคนละแน่ วิ่งเข้าหาปัญหาว่าใครเล่าเป็นผู้ละ ตัวนี้แหละเป็นตัวที่ทำไม่ให้ละ ถ้าหากว่าสามารถละ ไอ้ตัวที่อยากจะรู้สึกว่าใครเล่าเป็นผู้ละนี่ได้นั่นแหละเป็นนิพพาน **พุทธศาสนาต่างกับศาสนาพราหมณ์ตรงนี้เอง ในทางธรรมเบื้องสูงต่างกันตรงนี้**

ส่วนกามธรรมไม่สู้ต่างกันเพราะศาสนาพราหมณ์ ส่วนเบื้องสูงเขาสอนให้ละนิวรณ์เหมือนกัน พวกรูปฌาน อรูปฌานดาบสที่ได้รูปฌานอรูปฌานน่ะ ไม่ใช่ย่อยนะสูงมากแล้ว กิเลสบางเต็มทนแล้ว พวกนี้มีฝ้าอยู่นิดเดียวบังตาอยู่ **เป็นเส้นผมบังภูเขานิดเดียว** นิดเดียวพระพุทธเจ้าท่านเขี่ยเส้นผมนี้ออกสว่างโร่พุทโธ่เท่านี้เอง เพราะฉะนั้นจึงได้อุทานว่าดาบสทั้งสอง ถึงความเสื่อมใหญ่แล้วที่ไม่ได้ฟังธรรม เพราะไปเกิดในอรูปภพเสียแล้วหมดวิสัยจะฟังธรรมได้ ถ้าอยู่ในรูปภพยังมีหวังจะฟังธรรมได้ นี่เกิดในอรูปภพเสียแล้ว **เป็นอภัพสัตว์แล้ว** ทำไม่ได้นี่ถึงความเสื่อมใหญ่แล้ว แล้วก็ดาบสส่วนมากล้วนแต่มีกิเลสเบาบางกันทั้งนั้น เบามากเพราะนิวรณ์ห้าไม่มี นิวรณ์ห้าไม่มีแล้วเบามากเหลือเกิน แต่เป็นเส้นผมบังภูเขา เพราะไอ้สัญชาตญาณ ความรู้สึกว่าเป็นเรานี่ ซึ่งเรียกว่า **อหังการ** ความรู้สึกว่าเป็นเรา เมื่อมีความรู้สึกว่าเรา ก็มีความรู้สึกของเรา อันเรียกว่า **มมังการ**

หรือของเขาเรียกว่า **ปรังการ อหังการ มมังการ** สามอย่าง **อหังการ** ความยึดถือว่าเป็นเรา **มมังการ** ความยึดถือว่าเป็นของ ๆ เรา **ปรังการ** ความยึดถือว่าเป็นของ ๆ เขา สามอันนี้แหละที่เป็นศัตรูใหญ่ที่ทำให้เราเข้าถึงนิพพานไม่ได้ (สามอันนี้ทำให้เราถึงสภาวธรรมซึ่งเป็นสูญญตาไม่ได้)

แล้วพระพุทธเจ้าท่านแสดงสูญญตา ก็แสดงเพื่อทำลายสามอันนี้ ทำลายไอ้ตัวอหังการ มมังการ และปรังการ อหังการทำได้ สามารถทำลายได้แล้ว มมังการก็ชื่อว่าถูกทำลายไปด้วย ปรังการก็ชื่อว่าถูกทำลายไปด้วย

เพราะฉะนั้น เมื่อนายจิตตะนายควาญช้างเกิดความสงสัยบอกว่า เอะ ให้ละอัตตาทั้งสามพวกแล้ว ใครเป็นผู้ละ **พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า จิตตะเอ๋ย ก็ใครเล่าละ ที่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวของตนอยู่นั่นแหละเป็นผู้ละล่ะ ตัวนั้นแหละเป็นผู้ละ ใครเล่าล่ะ ที่ยังมีความรู้สึกที่ถืออยู่ตัวนั้นแหละเป็นผู้ละ และตัวนั้นแหละต้องละตัวมันเองอีกทีหนึ่ง ละตัวมันเองอีกทีหนึ่งไปด้วย** นายจิตตะงงใหญ่ ว่าเอ่ ถ้าอย่างนั้นแล้วมีอะไรเป็นสาระ พระพุทธเจ้าก็ตรัสบอกว่าดูก่อนจิตตะ คำว่า "**อัตตา**" นี้เป็น **โลกสมัญญา** เป็น**โลกนิรุตติ** เป็น**โลกโวหาร** เป็น**โลกบัญญัติ** อันตถาคตย่อมร้องเรียกตามไปด้วย แต่หาได้ยึดถือจับฉวยเอาไม่ นี่ทรงแสดงโดยนัยของปรมัตถสัจจะ สมมติสัจจะ

มีบางเสียงพูดกันบอกว่า เอ๊ะ เรื่องปรมัตถสัจจะ

สมมติสัจจะนี้ไม่เคยพบบาลีขั้นพุทธพจน์เลย พบแต่ในขั้นอภิธรรม พบในขั้นอรรถกถา รุ่นอรรถกถา รุ่นฎีกา ในขั้นพระสูตรยังไม่เคยพบ พุทธพจน์ที่ตรัสตรง ๆ ออกมาว่า นี่เป็นปรมัตถสัจจะ นี่เป็นสมมติสัจจะ ยังไม่เคยพบที่ไหน

ความจริงก็เป็นอย่างนั้น ในพระสูตรทั้งห้านิกายไม่มี ไม่มีคำว่าสมมติสัจจะ ปรมัตถสัจจะ ผมท้าให้หาได้ไม่มีเลย แต่ว่ามีในอภิธรรม อภิธรรมปิฎกมี และมีในรุ่นอรรถกถามี ท่านทั้งหลาย ความจริงมีครับ แต่พระองค์ไม่ได้ตรัสตรง ๆ ว่า ปรมัตถสัจจะ สมมติสัจจะหรอก ว่าอย่างนี้หรอก ตรัสโดยแอบแฝง คือตรัสกับนายจิตตะนายควาญช้างนี่แหละว่า ดูก่อนจิตตะคำว่าอัตตา **อัตตานี้ เป็นโลกสมัญญา เป็นโลกนิรุตติ เป็นโลกโวหาร เป็นโลกบัญญัติ อันตถาคตย่อมร้องเรียกตามกับเขาไปด้วย แต่หาได้ยึดถือจับฉวยเอาไม่** พุทธพจน์ข้อนี้แหละ ยืนยันว่าทรงแสดงทวิสัจจะ สัจจะสอง คืออาการที่โลกบัญญัติ โลกโวหาร เป็นนัยสมมติสัจจะ ทรงตรัสบอกว่าไม่ได้ทรงยึดถืออันนั้นหรอกว่าเป็นเรา อันนี้เป็นปรมัตถสัจจะ

เพราะฉะนั้น คำว่าสมมติสัจจะกับปรมัตถสัจจะ พระอรรถกถาจารย์หรืออาจารย์ที่รจนาอภิธรรมท่านซื่อตรงต่อพุทธบัญญัติเสมอ ท่านไม่ได้นอกคอกแหวกแนวพระศาสดา บัญญัติธรรมที่พระองค์ไม่สั่งสอนขึ้นมาหรอก เปล่าหรอกพระบรมโบราณาจารย์ที่ท่านแต่งตำรา พระคัมภีร์ต่าง ๆ นี่ท่านซื่อตรง

ต่อพุทธภาษิตเสมอ เป็นเพียงแต่ว่าท่านได้นัยมาจากพระศาสดา แล้วก็เอามาถอดความบัญญัติศัพท์เรียกใหม่ให้เป็นที่เข้าใจง่ายเท่านั้นเอง ท่านไม่ฝืนหรือนอกคอกนอกรีต จากสิ่งที่นอกรีตนอกรอย อันไม่มีในพระศาสนาหรอก เพราะฉะนั้นอันนี้ก็เป็นการแก้ปัญหาเรื่องมีคนบางคนเขาแย้งว่า สมมติสัจจะ ปรมัตถสัจจะ ไม่เห็นมีในบาลีพุทธพจน์เลย เป็นอันแก้ตกเข้าไปด้วย เป็นแก้ตก เรายืนหลักอันนี้ในโปฏฐปาทสูตรมาแก้ **เป็นอัน**ว่าตกไปแสดงโดยนัยแอบแฝงในนั้น

เพราะเหตุนั้นเป็นอันเข้าใจว่าหลักสูญญตานั้น ก็เป็นหลักที่ปฏิเสธความเป็นของมีสาระในสิ่งทั้งปวง ถ้าอย่างนิพพานธรรมเป็นสาระไหม ? ถามว่านิพพานธรรมน่ะเป็นสาระไหม ? นิพพานธรรม นิพพานเป็นธรรมที่พ้นโลกไม่ใช่อยู่ในโวหารที่จะกล่าวได้ว่ามีสาระ คำว่ามีสาระหรือไม่มีสาระนั้นเราพูดกันได้เฉพาะในฝ่ายโลกธรรมเท่านั้นเอง ในโลกนัยที่พูดกันได้ นิพพานน่ะพ้นจากความมีสาระและพ้นจากความไม่มีสาระ พระนิพพานไม่เป็นภาวะและไม่เป็นอภาวะ ถ้าเราถือว่าพระนิพพานเป็นภาวะ พระนิพพานก็มีความมีความเป็นใช้ไม่ได้ ภวปัจจยา ชาติ ใช้ไม่ได้ ลงในหลักปฏิจจสมุปบาท อ้าวแล้วกันถ้าพระนิพพานมีสภาวะความมีความเป็น ความมีความเป็นก็ทำให้เกิดชาติน่ะซิ ใช้ไม่ได้แล้ว ไม่ใช่ ถ้าอย่างนี้พระนิพพานมิมีภาวะหรือ ไม่มีความมีความเป็นอย่างนั้นรึ ? ถ้าไม่มีภาวะนิพพาน ก็ไม่มีน่ะซิ

ไม่ใช่อีกเหมือนกัน ไม่ใช่ ถ้าเราถือว่านิพพานเป็นภาวะเรากำลังตกอยู่ในข่ายของสัสสตทิฏฐิ ในข่ายที่เห็นว่าเที่ยง คือความมีความเป็นอยู่ ถ้าเราถือว่าวิภาวะเราหนีไม่พ้นจากอุจเฉททิฏฐิ พระนิพพานพ้นจากทิฏฐิสองน่ะ พ้นจากทิฏฐิสอง เพราะเหตุนั้นท่าน**กัจจายน พระอรหันต์กัจจายน**ได้ทูลถามถึงปัญหานี้กับพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสบอกว่า ดูก่อนกัจจายน คำว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่ คำนี้ก็ไม่สมควร อัตถิตา ภาษาบาลีก็อัตถิตา คือว่าทุกสิ่งมีอยู่นี่ไม่สมควร ตกอยู่ข่ายของสัสสตทิฏฐิยึดถือในความมีความเป็น อย่างเช่นพวกสมณพราหมณ์ นอกศาสนาที่เป็นกรรมวาที ยึดว่ามีอัตตามีเขตตัญญู มีปรมาตมันน่ะ ทรงตรัสบอกว่าเป็นอัตถิตา อันนี้ก็ไม่สมควร จะกล่าวว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ อันนี้ก็ไม่สมควร เพราะตกอยู่ข่ายของพวกอุจเฉททิฏฐิเห็นว่าปฏิเสธเป็นความมีความเป็น เป็นตกข้างวิภาวะ ตถาคตย่อมแสดงธรรมเป็นท่ามกลาง ไม่ตกอยู่ในฝ่ายอัตถิตา และนัตถิตา คือแสดงอย่างไร แสดงว่าเพราะเหตุอันนี้มีอยู่ ผลอันนี้จึงมี ผลอันนี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยเกิดจากเหตุอันนี้ ก็เพราะเหตุอันนี้ไม่มีอยู่ ผลอันนี้จึงไม่มี ผลอันนี้จะดับไปได้ก็เพราะดับไปก่อนแห่งเหตุอันนี้ คือ อิทัปปัจจยตา แสดงธรรมอันเป็นปัจจัยเป็นลูกโซ่ หมุนเวียนกันนี่แหละเป็นหลักที่แท้จริงในพุทธศาสนา ไม่ได้ตกอยู่ในฝ่ายสัสสตทิฏฐิ หรืออุจเฉททิฏฐิ ไม่ตกในลักษณะนี้ลักษณะดังได้อธิบายมานี้

เพราะเหตุว่าธรรมทั้งปวงที่เป็นโลกธรรมน่ะ เป็นสังขารธรรมอันไร้สาระ ไม่มีสาระ เมื่อโลกธรรมทั้งปวง ไม่มีสาระ ไม่มีแก่น คำว่าสาระนี่พูดง่าย ๆ ว่า **"แก่น"** ไม่มีแก่น ธรรมดาไม้ถ้าหากมีแก่นแล้ว เราปอกกาบออก ปอกกะพี้ออก ต้องเจอแก่น แต่ว่าโลกธรรมทั้งปวงไม่ใช่ไม้แก่นนี่ มันเป็นต้นกล้วย ปอก ๆ ไปหายไปทั้งต้นเลย ไม่เชื่อท่านลองลอกต้นกล้วยดูซิ ลอกไปทีละชั้น ๆ ทั้งต้น หาแก่นต้นกล้วยไม่เจอ ไม่รู้ไปไหน ก็ไม่รู้หายวับไปลอกไปทีละชั้นเถอะ เพราะมันไม่มีแก่น ไอ้โลกธรรมเปรียบเหมือนต้นกล้วย

เหตุนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาของเรา จึงได้ตรัสว่า

"เผณปิณฺฑูปมํ รูปํ เวทนา ปุพฺพุฬูปมา
มรีจิกูปมา สญฺญา สงฺขารา กทลูปมา
มายูปมญฺจ วิญฺญาณํ เทสิตาทิจฺจพนฺธุนา ฯ"

แปลความว่า รูปนี้เปรียบเหมือนฟองน้ำ เวทนาเปรียบเหมือนต่อมน้ำ สัญญาเปรียบเหมือนพยับแดด สังขารเปรียบเหมือนต้นกล้วย วิญญาณเปรียบเหมือนนักเล่นกล เมื่อขันธ์เปรียบอย่างนี้แล้วมันมีอะไร มีสาระอะไรบ้าง ? มีอะไรบ้างไหมเป็นสาระ ไม่มี ต่อมน้ำ ฟองน้ำ พยับแดดน่ะ คือดูแต่ไกลดูประหนึ่งว่าที่นั่นจะมีแสงสีอะไร พอเข้าใกล้ก็หาย หรืออย่างคนเดินในทะเลทรายมักจะถูก OASIS แหม มีทะเลสาบน้ำชะอุ่มไปหมด ยิ่งคนกำลังหิวน้ำอดน้ำหลาย ๆ วันในทะเลทรายเข้า เห็นภาพลวงตานี้ดีใจ วิ่งเข้าไปใกล้ภาพ โอเอซิสหายไปกลายเป็นทราย นี่ท่านจึงเปรียบเป็นพยับแดด สังขารเปรียบเหมือนต้นกล้วย วิญญาณเปรียบเหมือนมายากร มายูปมัญจะวิญญาณังเป็นมายากร วิญญาณนี้น่ะ นักมายากรแสดงกลไม่มีสาระ หาสาระไม่ได้ ที่แท้เป็นเรื่องหลอกคนดูทั้งนั้น

เมื่อขันธ์ทั้งห้าสงเคราะห์ลงได้เป็นอย่างนี้แล้ว ถ้าไม่ใช่สูญญตาแล้วเป็นอะไร ? สูญญตานี่แหละ คือสูญญตาขันธ์ทั้งห้านี้แหละ เหตุที่ชื่อว่าสูญญตา เพราะไม่มีสาระ ไม่มีแก่นเอาเข้าจริงแล้วมันหาแก่นไม่ได้ มันเอาแก่นไม่ได้ มันเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่ทำนองว่า บางคนเข้าใจหลักธรรมอันนี้ผิดนึกว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า **"อัตตา หิ อัตตโน นาโถ"** นี่น่ะ ตนของตนเป็นที่พึ่งของตน มันแสดงว่าเป็นตนสองชั้น ตนหนึ่งเป็นตนแท้จริงเป็นที่พึ่งของเก๊ ๆ นี่ได้ ตนสองชั้นได้ ตนเก๊ ๆ คือไอ้ตนที่ประกอบไปด้วยมหาภูตรูปสี่ ไอ้ตัวตนที่เราเดินเหินกันนี่แหละ กายเนื้อนี่แหละ และก็บอกว่าไอ้ตนจริงนี่แหละ เป็นที่พึ่งแก่ตนเก๊ ๆ นั่นอีกที พุทธภาษิตข้อนี้ไม่ได้หมายความว่าอย่างนี้เลย

อาจารย์ชั้นหลังบางท่าน วิเคราะห์พุทธมติผิดไปสอนลัทธิตรงกับพราหมณ์โดยไม่รู้ตัว ไปสอนตรงกับพราหมณ์เข้า พวกพราหมณ์ดีใจใหญ่ ถ้าชาวพุทธสอนแบบนี้ว่า เอะ ตรงกับของฉัน อธิบายศาสนาพราหมณ์แทนฉันดีเหลือเกิน ชาวพุทธนี่ใจดีแท้ อธิบายศาสนาพราหมณ์แทนฉันได้ ถ้าเราขืนไปสอนว่า

แล้วนี่แหละ เป็นสักกายทิฏฐิละ ละสักกายทิฏฐิได้ นี่แหละเห็นอาการที่เรียกว่า ละสักกายทิฏฐิได้ แต่อันที่จริงนั้น พระโสดาจิตใจยังยึดถือขันธ์ห้าเป็นเราอยู่ เป็นของเราอยู่ ยังยึดถืออยู่ เพราะฉะนั้นโสดาจึงยังมีครอบครัวได้ จึงยังมีความโกรธได้ แม้แต่สกทาคาก็มีได้ แม้แต่อนาคาละโกรธและโทษะได้แล้วน่ะ แต่ยังมีภวตัณหา ความติดในความมีในความเป็น หมายความว่า ยังติดในอัตตาอยู่ ไอ้ตอนยึดถือนั้นยังมีอยู่ว่า ความยึดถือนั้นอันหนึ่ง ทัศนะคือความเห็นอันหนึ่งน่ะท่าน ต่างกันน่ะ ต่างกันทีเดียว แต่ปุถุชนเราน่ะเอาเถอะ ถึงเราจะอ้างบอกว่า ฉันเห็นขันธ์ห้าเป็นอัตตา แต่เห็นแบบนี้ อีกไม่กี่วันจะว่า เอ๊ หรือท่าจะมีอัตตา อดไม่ได้ถ้ายังละสักกายทิฏฐินี้ไม่ขาด เพราะฉะนั้นไอ้ที่เราบอกว่าเห็นเป็นอนัตตาน่ะ เห็นเพราะจินตามยปัญญาสุตมยปัญญา ไปฟังมาเห็นมา ฟังมารู้มา ถ้าหากว่า **ไม่ใช่เห็นอันเกิดเป็นประจักขสิทธิจากญาณภาวนาญาณของตน** แต่ส่วนพระโสดาบันนั้น ท่านเห็นเป็นภาวนาญาณว่า ขันธ์ทั้งห้านี้เป็นอนัตตาจริง จริงมีความเห็นว่าอย่างนี้จากภาวนาญาณของท่านจึงชื่อว่าท่านละสักกายทิฏฐิได้

แต่ปุถุชนนั้นละไม่ได้หรอก สักกายทิฏฐิละได้แต่เพียงชั่วครั้งชั่วคราว ในขณะที่เราทราบความต่อธรรม หรือพิจารณาไตร่ตรองตามธรรมที่ท่านแสดงว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา พอแสดงจบแล้วกลับไปบ้าน ไปแล้วขณะอีกลำดับต่อมาอาจจะนึก

ขึ้นมาว่า นี่เราอะไรน่ะเป็นเรา เราอย่างโน้น เราอย่างนี้ก็มีน่ะต้องมีซิ แล้วใครเล่าจะเป็นเรา ความสงสัยว่าเรากำลังเป็นอะไรอยู่หนอ จะเป็นอะไรไปหนอ เป็นมาแล้วอย่างไรหนอนี่น่ะหนอ ๆ นี่แหละ เอ๊ อดีตกังขา ปัจจุบันกังขา อนาคตกังขานี่น่ะอันนี้ พระโสดาท่านละได้ แต่มิได้หมายความว่าท่านละอหังการได้ ถ้าท่านละอหังการได้ ท่านก็เป็นพระอรหันต์เสียแล้ว บุคคลประเภทเดียวเท่านั้นในโลกที่จะเข้าถึงสูญญตาอย่างสมบูรณ์ คือ **พระอรหันต์** เพราะละอหังการได้ขาดเป็นสมุจเฉทเด็ดขาดจากขันธ์สันดานน่ะ

เพราะเหตุนั้น เมื่อตัวตนไม่มีแล้วเป็นสูญญตาแล้ว ผู้พ้นทุกข์ไม่มี ความพ้นทุกข์ก็พลอยไม่มีไปด้วย เพราะมีผู้ทุกข์อยู่ จึงมีผู้พ้นใช่ไหม ? เพราะมีผู้ทุกข์อยู่จึงมีผู้พ้น และเมื่อผู้ทุกข์ไม่มีแล้ว ผู้พ้นจะมีได้อย่างไร ? ใช่ไหม เมื่อผู้พ้นไม่มีแล้วความพ้นจะมีได้อย่างไร ? ความพ้นก็ไม่มี เพราะเหตุนั้น ธรรมทั้งปวงเป็นสูญญตาเป็นอย่างนี้ ว่างจากตัวตน ว่างจากของ ๆ ตน ถ้าใครบรรลุแล้วว่า พระนิพพานเป็นของ ๆ ฉัน ถ้าใครรู้สึกว่า พระนิพพานของฉัน คนนั้นยังไม่ได้นิพพาน ถ้าใครบอกว่าฉันบรรลุนิพพานแล้ว หรือมีความรู้สึกในใจว่า ฉันเข้าถึงนิพพานแล้ว คนนั้นยังไม่ถึงนิพพาน ยัง ! ถ้าอย่างนั้นท่านทั้งหลายอาจจะสงสัยว่า เอ๊ ! พระอรหันต์ที่ท่านมีเกิดญาณทัศนะบอกว่า **กตกรณีโย** กิจที่จะพึงกระทำก็หมดแล้ว พรหมจรรย์ก็

มีอัตตา มี **อัตตา หิ อัตตโน นาโถ** ตนใหญ่เป็นที่พึ่งของตนเล็ก ฝรั่งบางคนยังแปลผิดเลย ฝรั่งน่ะที่ศึกษาศาสนาพุทธไม่ลึกซึ้งพอ ก็แปลพุทธภาษิตข้อนี้เป็นพราหมณ์หมด คือ แปลบอกว่า ตนใหญ่เป็นที่พึ่งของตนเล็ก คนจะพ้นทุกข์ได้ก็ด้วยตนใหญ่เป็นที่พึ่งของตนเล็ก นี่แปลผิด เพราะพวกฝรั่งเขาติดเรื่องวิญญาณ ติดแต่เรื่อง โซล ถือว่า โซลนี่เป็นตนก็เลยนึกว่า **พุทธภาษิตข้อนี้**มีความหมายว่าอย่างนั้น พุทธภาษิตข้อนี้มิได้**หมายว่าอย่างนั้น** ทรงแสดงตามสมมติสัจจะ ความจริงตนที่แท้ไม่มี แต่พูดด้วยภาษา สมมติสัจจะให้คนเรามีความวิริยะพากเพียร พึ่งตัวเองจึงได้แสดงธรรมนี้ออกมาพอถึงขั้นปรมัตถสัจจะแล้ว จึงทรงแสดงอย่างตะกี้นี้ว่ารูปเปรียบเหมือนฟองน้ำเป็นต้น ออกมาเพื่อที่จะให้เราเห็นชัดว่า ขันธ์ทั้งห้าเป็นสภาพที่ไร้สาระ ก็เมื่อขันธ์ทั้งห้าเป็นสภาพที่ไร้สาระอย่างนี้แล้ว สิ่งทั้งปวงก็เป็นสูญญตา ขันธ์ห้าไร้สาระแล้วใครเล่าเป็นผู้พ้นทุกข์ ถามว่าอย่างนี้

ใครผู้พ้นทุกข์ ใคร ? ไม่มีใคร ไม่มีใครพ้น ก็เมื่อไม่มีใครพ้นแล้ว ความพ้นทุกข์จะมีไหม ? ไม่มี อย่าลืม น่ะนี่พูด**ปรมัตถสัจจะน่ะ** อย่าเอาสมมติมายุ่งกันน่ะ ถ้าเอาสมมติสัจจะมายุ่ง ถ้าเกิดทิฏฐิอย่างนี้เป็นนัตถิกทิฏฐิระวังน่ะ ? เป็นนัตถิกทิฏฐิทีเดียว เป็นนัตถิกทิฏฐิโดยไม่รู้ตัวทีเดียว ดาบสองคม

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้า ท่านแสดงสูญญตาต้องแสดง

ให้ถูก **กับปริสัญญุตา กาลัญญุตา ให้ถูกบริษัทถูกกาล ไม่ใช่เจอใครก็แสดงหลักสูญญตาดะไป** ไม่ใช่ **จะต้องแสดงกับบรรดาสมณพราหมณ์ที่เป็นนักปฏิบัติชั้นสูง ถ้าแสดงกับคฤหัสถ์ผู้บริโภคกามทั่วไปแล้ว ไม่ควรแสดงเลย** นอกจากว่า ถ้าแสดงก็ต่อคน ๆ นั้นมีอุปนิสัยบารมีแก่กล้าเหมือนมะม่วงจวนสุกจะหลุดจากขั้วแล้วนั่นแหละ จึงแสดง พอแสดงผางก็บรรลุอย่างต่ำ **เป็นอนาคาทีเดียว** ธรรมอันนี้ฟังแล้วบรรลุ **อย่างต่ำเป็นอนาคา** ขั้นโสดาไม่ต้องฟังอนัตตาก็ได้ โสดาแล้วไม่ต้องฟัง ไม่ต้องฟังธรรมถึงขั้นอนัตตาหรอก ไม่ต้องถึงขั้นนั้น ไม่ต้องถึงขั้นที่ว่าเพิกถอน อุปาทานสิ้นเชิง เพราะโสดานั้นยังมีอุปาทานอยู่น่ะยังยึดถือว่ามีเรามีเขา **โสดายังมีอหังการ มมังการ ปรังการ** พร้อมทุกอย่าง ๆ เป็นเพียงแต่ว่าทิฏฐิของโสดานั้นไม่เกิดอีกแล้วในเรื่องขันธ์ห้าว่าเป็นตน เพียงแต่ละทิฏฐิ ไม่ใช่ละความยึดถือท่านทั้งหลาย บางคนนึกถึงว่า โสดาบันนี้ละสักกายทิฏฐิก็หมายความว่าละอุปาทานในเรื่อง อัตตา เปล่า อุปาทานยังมีเต็มแปล้ แต่เรื่องทิฏฐิเท่านั้นเองที่ละไป

คำว่า **"ทิฏฐิ"** คืออะไร ทัศนะละความเห็น ละความเห็นหรือละความยึดถือวาทะที่ว่ามีตน ละวาทะอันนี้ละความเห็นอันนี้ ไม่สงสัยอีกแล้ว ไม่สงสัยในธรรมของพระพุทธเจ้าอีกแล้ว ที่ทรงแสดงว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา พระโสดาท่านไม่สงสัยอีกแล้ว อาการที่ไม่สงสัยในธรรมทั้งปวงที่เป็นอนัตตาอีก

อยู่จบแล้ว ชาติได้สิ้นแล้ว อย่างนี้ท่านก็มิใช่เป็นอรหันต์น่ะซิ **เป็น** แต่ทำไมถึงพูดอย่างนั้นล่ะ พูดโดยสมมติโวหาร ในใจท่านไม่ได้ยึดถือหรอกว่า ท่านได้ตัวท่านเป็น ท่านไม่ได้ยึดถือหรอก แต่ท่านพูดออกมาจากปากนั่นแหละ พูดกับตัวท่านเอง ท่านไม่พูดแล้วท่านจะเอาภาษาอะไรมาพูดล่ะ ท่านเป็นคนนี่ก็ต้องพูดด้วยภาษาคน วิบากขันธ์ท่านยังมีอยู่นี่น่ะ ท่านก็ต้องใช้วิบากขันธ์ พูดอย่างคนทั่วไปเขาพูดนั่นซิ ท่านจึงบอกว่าพรหมจรรย์ของเราจบแล้ว กิจที่เราควรทำก็ไม่มีอะไรจะทำอีกแล้ว หมดเรื่องกันแค่นี้ล่ะ ภพ ชาติ หมดกันแล้ว ชาติใหม่ของเราไม่มีอีกแล้ว พูดด้วยภาษาคนเพราะท่านยังเป็นคนอยู่ ยังมีขันธ์เป็น เป็นวิบากขันธ์อยู่ ท่านยังต้องบริหารหน้าที่ตามวิบากขันธ์อยู่ แต่ในใจท่านไม่ยึดถือว่านิพพานเป็นของข้า หรือข้าได้นิพพานในใจไม่มีความยึดถืออย่างนี้เด็ดขาด

เพราะอะไร ?

เพราะท่านสูญญตาว่า ธรรมทั้งปวงขันธ์ห้าเป็นสูญญตาอย่างนี้หมดไปแล้ว ไม่มีสาระ เมื่อตัวผู้ทุกข์ไม่มีแล้ว ผู้พ้นทุกข์ก็ไม่มี เมื่อผู้พ้นทุกข์ไม่มีแล้วความพ้นทุกข์ก็ไม่มี ความทุกข์ก็ไม่มี ความทุกข์ก็ตาม ผู้ทุกข์ก็ตาม ล้วนแต่เป็นสูญญตา เหตุเพราะไม่มีสาระ

อ้าว ? ถ้าท่านบอกว่าความทุกข์มีสาระล่ะ แล้วถ้าหากว่าความทุกข์มีสาระ ความทุกข์ก็เที่ยงน่ะซิ ถ้าเมื่อความทุกข์

เที่ยงแล้วพระอรหันต์ก็ไม่มีในโลก พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ไม่ได้ ถ้าเมื่อทุกข์มันเที่ยงแล้ว ก็ต้องเที่ยงกันวันยังค่ำคืนยังรุ่ง เราต้องทุกข์กันตลอดอนันตชาติไม่มีทางจะหลุดพ้น ใช่ไหม ? ก็เมื่อทุกข์มีทางจะหลุดพ้นทุกข์ได้ ก็แสดงว่าทุกข์นี้ไร้สาระ อันใดไร้สาระอันนั้นเป็นสูญญตา เพราะสูญญตาได้แปลให้ฟังแล้วว่าไม่มีสาระ สาระคืออะไร ? คือ **"แก่น"** อย่างภาษาไทยพูดว่าแก่นสาร แก่นสาร ไม่มีแก่นสารอย่างนั้น

คราวนี้ ผู้ทุกข์มีสาระไหม ? ถ้าผู้ทุกข์มีสาระ ผู้ทุกข์ก็เป็นเที่ยง ผู้ทุกข์คนนั้นก็เที่ยง ถ้าผู้ทุกข์เที่ยงผู้นั้นก็ไม่มีทางเข้านิพพาน ต่อให้ปฏิบัติอย่างไร ๆ ก็เข้านิพพานไม่ได้ เพราะมีสาระขึ้นแล้ว สาระหมายความว่าเที่ยงอย่าลืม เพราะฉะนั้นถ้าเรารับว่า ผู้ทุกข์ก็ไม่มีสาระ ความทุกข์ก็ไม่มีสาระ นั่นก็คือรับว่าผู้ทุกข์กับความทุกข์นั้นเป็นสูญญตา ๆ เมื่อผู้ทุกข์กับความทุกข์เป็นสูญญตาแล้ว ทุกสิ่งในโลกจะมีความหมายไหม ? ไม่มี โลกนี้เป็นสูญญตาเป็นมารยา เป็นมารยาการ ตัวเราก็เป็นมารยา โลกก็เป็นมารยา มารยาบวกกับมารยาเป็นอะไร ? ผลลัพธ์คืออะไร **มารยาบวกกับมารยาเป็นมหามารยา** มารยาใหญ่ทีเดียว เพราะฉะนั้นหลักสูญญตามีอยู่ มีไว้สำหรับเพิกถอนอุปาทาน แต่ไม่ใช่มีสำหรับคุย ในฐานะที่เรายังมีกิเลสอยู่น่ะ ถ้าเรายังเป็นปุถุชนอยู่เกิดทิฏฐิในเรื่องสูญญตาแล้ว เราเป็นมิจฉาทิฏฐิ **มิจฉาทิฏฐิ พวกอุจเฉททิฏฐิกับนัตถิกทิฏฐิ** พวกนี้สูญญตาเป็น

ดาบสองคม ถ้าลูบไม่ดีบาดมือลูบคลำไม่ดีข้ามไปโลกันต์สูญญตานี้ ถ้าลูบคลำดีตัดกิเลสสาม กิเลสขุดรากขุดโคนหมดไปเลย เพราะฉะนั้นเรื่องสูญญตานี้ท่านผู้ฟังทั้งหลายต้องทำใจโดยโยนิโสมนสิการ โดยอย่าลืมเอาหลักสัจจะสองมาจับว่าหลักสูญญตาในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าท่านสอนสำหรับเป็นธรรมปฏิบัติเบื้องสูง ไว้สำหรับเพิกถอนอหังการ มมังการปรังการ ไม่ใช่เอาไว้สำหรับพูดในฐานะที่เราเป็นชาวบ้านชาวช่องเอามาพูดกัน เอามาพูดเล่นกัน หรือเอามาพูดในฐานะที่เราไม่ใช่นักปฏิบัติธรรม เพราะถ้าเอามาพูดอย่างนั้นเป็นของเล่นแล้วมันชวนจะให้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ชวนจะให้เป็น เพราะเกิดเห็นว่าไม่มีบุญมีบาปไม่มีตัวไม่มีตนแล้วก็บุญบาปก็ไม่มี มันก็ว่างเปล่าหมดน่ะซิ **มรรคผลนิพพานก็ว่างเปล่า ทำบุญไม่ได้บุญทำบาปไม่ได้บาป เพราะตัวผู้ทำก็ไม่มีนี่น่ะ อย่างนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ**

ทางพุทธศาสนานั้นสอนทั้งสมมติโวหารกับปรมัตถโวหาร สมมติโวหารสอนสำหรับเราครองชีวิตอยู่ในโลก ร่วมโลกไม่ทะเลาะกับโลก ไม่ขวางโลก ปรมัตถโวหารสอนสำหรับด้านจิตใจ เช่น จิตใจหมดความยึดถือ เพื่อถึงที่สุดแห่งทุกข์ต้องเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีตลอดชีวิตไม่เคยฟังธรรมเรื่องอนัตตาเลย พระพุทธเจ้าท่านไม่แสดง ๆ อนาถบิณฑิกเศรษฐีมาฟังเมื่อตอนเจ็บจวนจะตาย เจ็บหนักพระศาสดาใช้ให้พระสารีบุตรไปเยี่ยม พระสารีบุตรก็ไปเยี่ยมแล้วก็แสดง

ธรรม อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยกพระไตรลักษณ์แสดงให้ฟัง อนาถบิณฑิกเศรษฐีฟังแล้วน้ำตาไหลร้องไห้ ร้องไห้ แหมน้ำตาอาบหน้า

พระสารีบุตรก็บอกว่า ดูก่อน คฤหบดี พระศาสดาได้พยากรณ์ท่านว่า เป็น **โสดาบัน คติของท่านน่ะเป็นสุคติ** ท่านอย่าเสียใจ อย่าเศร้าว่าจะไปทุคคติ เบื้องหน้าซึ่งไม่ดีเลย หรือว่าท่านมีความห่วงใยอาลัยอยู่ หรืออาการห่วงใยนั้นพระศาสดาทรงตำหนิว่าทำการโดยมีความห่วงใยนั้น ย่อมไม่เป็นของที่น่าสรรเสริญ

อนาถบิณฑิกบอกว่า ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ท่านอย่าเข้าใจผิดว่าผมนี่น่ะ ร้องไห้เพราะความห่วงใยอาลัยอยู่ เพราะผมนี่ก็เป็นโสดาบัน พระศาสดาทรงพยากรณ์แล้วว่า เที่ยงต่อความหลุดพ้นเป็นเบื้องหน้า แต่ที่ร้องไห้นี่น่ะ เพราะไม่เคยฟังธรรมลึกซึ้งอย่างนี้มาก่อนเลยตลอดชีวิต มาฟังเอาก็ต่อเมื่ออายุมากจวนจะตาย เจ็บหนักอยู่บนเตียงนี้แล้ว ฟังท่านสารีบุตรแสดงเองนี่แหละว่าอย่างนั้นว่า พระศาสดาไม่เคยแสดงธรรมอันนี้มาก่อนเลยทีเดียว พระสารีบุตรก็ไปทูลเล่าให้พระศาสดาฟัง พระศาสดาก็ตรัสว่า ดูก่อนพระสารีบุตร ตถาคตปรารภว่าบรรดาคฤหบดีส่วนมากเป็นผู้บริโภคกามยังนอนเบียดเสียดกับบุตรภรรยา ยังทากระแจะจันทน์ ยังนุ่งห่มผ้ามาแต่เมืองกาสียากที่จะเข้าถึงหลักอนัตตา อนัตตาเห็นได้ยากจึงได้แสดงธรรม

เป็นไปเพื่อทิฏฐธรรมิกัตถประโยชน์ สัมปรายิกัตถประโยชน์ไว้เป็นส่วนมาก มิได้แสดงธรรมที่เป็นปรมัตถประโยชน์ไว้

นี่ อุทาหรณ์ที่นำมาเล่าให้ฟังนี้ เป็นเครื่องยืนยันว่าหลักสูญญตาเป็นธรรมเบื้องสูงสุด ในพุทธศาสนาสำหรับผู้ที่จะพ้นโลกที่มีจิตใจหรือมีอัธยาศัยโน้มเอียงที่จะหลุดพ้นเท่านั้นพระองค์จึงแสดง ถ้าคนที่ไม่มีจิตใจอัชฌาสัยยังมิได้เป็นไปเพื่อจะหลุดพ้นจากโลกแล้ว พระองค์ไม่แสดง ทรงแสดงเป็นธรรมที่เป็นทิฏฐธรรมิกัตถ สัมปรายิกัตถเท่านั้นเอง ยกเว้นแต่ปรมัตถเสียนี่เพราะหลักของสูญญตา จึงขอจบย่อ ๆ เพียงเท่านี้

คำชี้แจงในหนังสือ ปรัชญามาธยมิก